

Ключови думи:

недействителност, висяща,
относителна, чл. 76 ЗН,
чл. 24, ал. 4 СК, чл. 26 СК,
чл. 42 ЗЗД

Keywords:

*Ineffectiveness, Pending,
Relative, Art. 76 IA, Art. 24,
para. 4 FC, Art. 26 FC,
Art. 42 Obligations and
Contracts Act*

Silvia Tsoneva

The Pending and Relative Ineffectiveness in Three Interpretive Decisions of the Supreme Cassation Court

The article examines pending and relative ineffectiveness of contracts in the case of Art. 76 of the Inheritance Act, Art. 26 of the Family Code and Art. 42 of the Obligations and Contracts Act as treated in interpretative decisions No. 1 of 19.5.2004, No. 5 of 29.12.2014 and No. 5 of 12.12.2016 of the Supreme Cassation Court. The concept and types of ineffectiveness are analyzed, as well as the specific issues of the situations discussed. It is concluded that Art. 76 IA provides for a resolute condition combined with relative ineffectiveness, Art. 24, para. 4 and Art. 26 FC – contestability, which is different from relative ineffectiveness, and Art. 42 of the Obligations and Contracts Act – pending ineffectiveness, but in the absence of confirmation the possibility the contract to become effective is finally lost, and any interested person can invoke it.

**Assoc. Prof. Silvia
Tsoneva, Ph.D.**

*Member of the Law
Department of New
Bulgarian University,
e-mail: stsoneva@nbu.bg*

*Assoc. Prof. in Law of
Obligations.*

*Areas of specialization:
tort law, comparative law,
contract law and financial
market law.*

*Author of monographs,
studies and articles in
professional periodicals in
Bulgaria and abroad.*

<https://doi.org/10.33919/yldnbu.21.10.8>

Силвия Цонева

Висящата и относителната недействителност в три тълкувателни решения на ВКС

Статията разглежда въпросите на висящата и относителната недействителност на договорите в хипотезите на чл. 76 ЗН, чл. 26 СК и чл. 42 ЗЗД съобразно приетото за тях в тълкувателни решения № 1 от 19.5.2004 г., № 5 от 29.12.2014 г. и № 5 от 12.12.2016 г. на ВКС. Анализирани са общото понятие и видовете недействителност, както и специфичните въпроси на конкретно разглежданите хипотези. Достига се до извод, че чл. 76 ЗН урежда прекратително условие на правото, съчетано с относителна недействителност, чл. 24, ал. 4 и чл. 26 СК – оспоримост, която е различна от относителната недействителност, а чл. 42 ЗЗД урежда хипотеза на висяща недействителност, като при липса на потвърждаване окончателно отпада възможността договорът да породи действие и на това може да се позове всяко заинтересовано лице.

В своята практика по тълкувателни дела ВКС пряко поставя на разглеждане въпроса за вида недействителност на определени сделки. По едно от тези дела на фокус е видът недействителност на актовете на разпореждане на сънаследник с отделни наследствени предмети, ако тези предмети не се паднат в негов дял при делба (чл. 76 ЗН). В друго се изследва каква е сделката на разпореждане със семейното жилище – лична собственост на единия съпруг, извършена от него без съгласие на другия съпруг и без разрешение на районния съд (чл. 26 СК). Трето тълкувателно решение анализира въпроса какъв е видът недействителност на договор, сключен от пълномощник без представителна власт, при липса на потвърждаване от лицето, от името на което е сключен договорът (чл. 42 ЗЗД). По първите две дела ВКС приема наличие на относителна недействителност, а по третото – наличие на висяща недействителност, която при липса на

потвърждаване от страна на лицето, от името на което е сключен договoрът, става окончателна. Настоящата статия разглежда характеристиките на висящата и относителната недействителност според тези три решения на ВКС и изследва тяхното специфично проявление в дадените хипотези.

I. Тълкувателните решения

1. Тълкувателно решение № 1 от 19.5.2004 г. по гр. д. № 1/2004 г. се произнася по въпроса абсолютна или относителна е недействителността по чл. 76 ЗН. Преди да отговори на този въпрос ТР дава дефиниции за нищожност, висяща и относителна недействителност. Според тях нищожността е винаги начална; не може да се заздравя; всеки може да се позове на нея; сделката не поражда желаните от страните правни последици. При висяща недействителност сделката е недействителна като несъобразена с определени изисквания на закона, но може да породи желаното правно действие при осъществяване на даден допълнителен юридически факт. При относителната недействителност сделката е действителна, поражда желаните и целени правни последици, но по силата на закона няма действие спрямо едно или няколко лица.

С оглед на горните дефиниции ВКС приема, че в хипотезата на чл. 76 ЗН актът на разпореждане на сънаследник с отделна наследствена вещь е относително недействителен. Предвид на това ново разбиране ВКС обяви за загубило действието си предходно ТР № 72 от 9.4.1986 г. по гр. д. № 36/1985 г. ОСГК на ВС в частта, в която се приема, че в разглежданата хипотеза актовете са абсолютно недействителни, но тази нищожност може да бъде заздравена, ако при делбата вещта се падне в дял на извършили разпореждането наследник. Именно тук ВКС открива правнологическо противоречие – абсолютна недействителност, която в същото време може да бъде заздравена. По тази причина променя парадигмата и постановява, че сделката с отделна наследствена вещь е валидно сключена, обвързва страните по нея, поражда желаните и целени от тях правни последици, има действие спрямо третите лица, но спрямо неразпоредилите се сънаследници е относително недействителна по право и само те могат да се позоват на тази недействителност. Единствено неразпоредилите се сънаследници имат право при ликвидиране на съсобствеността върху сънаследствените имущества да поискат незачитане на извършеното от техен сънаследник разпореждане с отделни наследствени предмети. Това може да стане с инцидентен, преюдициален и обуславящ, установителен

иск или чрез възражение. Ако при делбата съответната вещ не се падне в дял на разпоредилия се сънаследник, актът на разпореждане, макар и действителен в отношенията между прехвърлител и приобретател, не може да прехвърли права.

ТР от 2004 г. обосновава тезата за относителна недействителност със защита на интереса на сънаследниците от запазване на сънаследствените вещи в общата делбена маса, като едновременно с това се обезпечи и действието на сделката за страните и третите лица от момента на сключването ѝ. Залага се на защитния характер на нормата на чл. 76 ЗН, която се разглежда не като императивно правило, установено в защита на публичния ред, а като норма, насочена към охрана на интереса на ограничен кръг конкретни лица. Промененият подход към чл. 76 ЗН се приветства от доктрината като уловил духа на закона и времето¹.

Разликата в подходите към чл. 76 ЗН на ТР от 1986 г. и ТР от 2004 г. не е само по отношение на вида недействителност – абсолютна или относителна, но и в разбирането дали разпоредбата съдържа условие на правото и какво е неговото действие. В ТР от 1986 г. разпределянето на съответната наследствена вещ в дял на разпоредилия се с нея сънаследник се разглежда като допълнителен юридически факт, отлагателно условие на закона (*conditio iuris*), с оглед на което е била сключена сделката между разпоредилия се сънаследник и третото лице. ТР от 2004 г. отхвърля тази постановка с аргумент, че разпределянето на вещта в дял на разпоредилия се сънаследник няма характеристиката на юридически факт (*conditio iuris*) като срок, допълнително волеизявление и др., а е предвидено в самия закон условие за валидиране на акта на разпореждане.

2. Тълкувателно решение № 5 от 29.12.2014 г. по тълк. д. № 5/2013 г. на ОСГТК на ВКС приема, че сделката на разпореждане със семейното жилище лична собственост на единия съпруг, извършена от него без съгласие на другия съпруг и без разрешение на районния съд, е относително недействителна. То стъпва върху определението за относителна недействителност, дадено в ТР №1/19.4.2004 г. на ОСГТК на ВКС, и като изхожда най-вече от защитния характер на нормата, приема, че сделката поражда действие между страните, които са я сключили, но няма действие за съпруга-несобственик, който не е дал съгласие за нея. Само този съпруг

¹ Александров, В. Чл. 76 от Закона за наследството – правно-историческа бележка в светлината на Тълкувателно решение № 1 от 19.5.2004 г. на ВКС по гр. д. № 1/2004 г., ОСГТК. Електронен правен сайт „Грамада“, 15.9.2016 г., ISSN/online/: 2682-9703.

може да оспори сделката с иск за обявяване на недействителността ѝ, без това право да е ограничено със срок. Относителната недействителност в случая възниква по силата на закона и може да бъде заздравена, ако сделката не бъде оспорена от съпруга-несобственик или той я потвърди. Смята се, че подобно решение отчита интереса както на съпруга-несобственик, така и на третото лице-приобретател, и съответства на изискването за сигурност на гражданския оборот.

Един от аргументите да се приеме, че чл. 26 СК не урежда нищожност, а относителна недействителност, е че чл. 24, ал. 4 СК, уреждащ разпореждането на съпруг с общ за съпрузите недвижим имот, предвижда по-лека санкция, а именно относителна и временна недействителност, наричана още своеобразна оспоримост.

Под влияние на тълкувателното решение в практиката по чл. 26 СК съдилищата прогласяват сделката на разпореждане със семейното жилище – собственост на единия съпруг, извършена без съгласието на другия съпруг и без разрешение на съда, за недействителна по отношение на другия съпруг². По същия начин, и в случаите на разпореждане с обща недвижима вещ, извършено само от единия съпруг, съдилищата прогласяват сделката за недействителна на основание чл. 24, ал. 4 СК по отношение на другия съпруг³. Само неучаствалият съпруг може да оспори разпоредителната сделка и да иска обявяване на недействителността ѝ⁴.

3. Тълкувателно решение № 5 от 12.12.2016 г. на ВКС по тълк. д. № 5/2014 г. определя договора, сключен от лице без представителна власт, за всящо недействителен. На конкретно поставения въпрос какъв е видът недействителност на договора при липса на потвърждаване от лицето, от името на което е сключен договорът, се отговоря, че недействителността от всяща става окончателна, като окончателно отпада възможността договорът да бъде потвърден и да породи правни последици. От сключването на договора до потвърждаването му или до отказа от потвърждаването

² Решение № 124 от 29.3.2018 г. по гр. д. № 1452/2016 г. на Районен съд – Горна Оряховица; Решение № 298 от 25.4.2017 г. по гр. д. № 3151/2016 г. на Районен съд – Пазарджик; Решение № 75 от 18.1.2022 г. по в. гр. д. № 2799/2021 г. на Апелативен съд – София.

³ Решение № 262618 от 4.8.2022 г. по гр. д. № 1118/2020 г. на Софийски градски съд; Решение № 265522 от 26.8.2021 г. по гр. д. № 12554/2018 г. на Софийски градски съд; Решение № 3680 от 23.6.2020 г. по гр. д. № 9942/2016 г. на Софийски градски съд.

⁴ Решение № 216 от 30.10.2019 г. по гр. д. № 959/2019 г., IV г. о. на ВКС. Ако това не бъде направено в 6-месечния срок от узнаването, действието на сделката се стабилизира и тя не може да бъде оспорвана на основание неучастие на един от съпрузите при извършването на отчуждителното волеизявление Вж. Решение № 287/13.3.3011 г. по гр. д. № 272/2010 г. на ВКС.

му сделката е във висящо положение и не поражда действие. Отбелязва се също така, че щом договорът не поражда правни последици за едната страна – мнимо представлявания, той не поражда такива и за другата страна до момента на потвърждаване на договора.

ВКС отхвърля конструкцията на нищожност в хипотезата на чл. 42 ЗЗД по няколко съображения. От една страна, нищожността се смята за неприемлива заради нейните последици – окончателни и непоправими, а чл. 42, ал. 2 ЗЗД изрично установява възможност сделката да бъде потвърдена и с обратна сила да породи действие. Ако се приеме, че сделката, сключена без представителна власт, е нищожна, това би означавало също така на нищожността да може да се позове насрещната страна по договора, както и всяко друго трето лице, и това би осуетило законово установената възможност за мнимо представлявания да потвърди договора. От друга страна, сделка, сключена без представителна власт, не е нищожна поради липса на съгласие на основание чл. 26, ал. 2, пр. 2 ЗЗД. Изтъква се, че липса на съгласие означава съзнавано несъгласие, т. е. съгласието да е изтръгнато с насилие, да е дадено без намерение за обвързване като шега, учебен пример и т. н., което не е налице при договора, сключен от лице без представителна власт, тъй като мнимият представител по правило е формирал и изявил валидна воля от името на мнимо представлявания и засегнато се явява само вътрешното правоотношение между представител и представляван.

След като отхвърля идеята за нищожност на сделката по чл. 42 ЗЗД, ВКС отхвърля и конструкцията за относителна недействителност, тъй като тя е правно средство за защита не на страните по договора, а на трети за договора лица, увредени от неговото действие. Доколкото мнимо представляваният е страна по договора, договорът не може да бъде относително недействителен спрямо него.

Тълкувателното решение изтъква, че ако висящата недействителност се трансформира в окончателна, окончателно отпада възможността договорът да бъде потвърден и да породи целените с него правни последици – няма да възникнат насрещни права и задължения за страните по него, няма да се прояви транслативния ефект на договора по чл. 24, ал. 1 ЗЗД и всяка от страните ще дължи на другата връщане на даденото по договора на основание чл. 55, ал. 1 ЗЗД. Ако няма потвърждаване, на недействителността може да се позове само лицето, от името на което е сключен договорът или неговите универсални наследници. Единствено то може да

потвърди сделката и само то може да релевира недействителността ѝ при липса на потвърждение. Това може да стане както извънсъдебно, така и съдебно чрез предявяване на установителен иск с правна квалификация чл. 42, ал. 2 ЗЗД или чрез възражение.

II. Уточнения относно понятието и видовете недействителност

Във връзка с изследване на понятията висяща и относителна недействителност в разглежданите хипотези трябва да се направят някои предварителни бележки и уточнения относно използваните термини и правни категории.

1. Една част от затрудненията, свързани с изграждане на образа на висящата и относителната недействителност за целите на изследваните тук хипотези, произтичат терминологично от самото понятие „недействителност“ и от различията във възгледите относно класификацията на видовете недействителност. Думата „недействителност“ е легален термин, заглавие на част II, 2, „В“ на ЗЗД, където са уредени само нищожността и унищожаемостта на договорите. Лексикално, „недействителност“ насочва към действието на договора и по-скоро към хипотези, при които договорът не проявява действието си, било защото изначално не може, било защото е налице условие за действието му, било защото поражда действие, но то последващо може да отпадне или пък поражда действие, но не спрямо всички. От тази гледна точка недействителността далеч не се изчерпва с нищожност и унищожаемост, а предполага към тях да се добавят и случаите на сделки, сключени под условие, на относителна недействителност, на висяща недействителност, на разваляне на договора, на оспоримост, на отмяна на договора и др. ЗЗД обаче свежда недействителността само до нищожност и унищожаемост. По този начин тя смислово, по съдържанието си, е тъждествена с невалидността на договора под формата на нищожност и унищожаемост. При нея проблемът с действието на договора се дължи на неговото невалидно сключване по причина на недостатък или порок от изрично изброените в членове 26–33 ЗЗД. Терминът „недействителност“ в ЗЗД (отм.) съответства на *nullità* от италианския Граждански кодекс от 1865 г.⁵, който противостои на *validità*. Несъответствието между наименование и съдържание при термина „недействителност“ обяснява търсенето у нас на допълнителни понятия като

⁵ Член 1104 и сл. от Италианския граждански кодекс от 1865 г.

„правна ефективност“⁶ или „неефикасност“ на договора⁷, с които да се обяснят хипотези, при които договорът не проявява действието си, и които са различни от нищожност и унищожаемост. Предлага се неефикасните сделки да се разглеждат като самостоятелна и отделна категория, отнасяща се до сделки, при които са спазени условията за валидност, но които не произвеждат действие поради външна причина⁸. Ползването у нас на един общ термин „недействителност“, който по законното си съдържание съответства на „невалидност“, но с който се означават и други особени случаи на действието на договора, размива единното понятие за недействителност и затруднява изясняването на отделните ѝ видове. С оглед на термините „невалидност“ и „неефикасност“, понятията „нищожност“ и „унищожаемост“ са преди всичко видове невалидност на договора, докато „висяща“ и „относителна“ недействителност са категории неефикасност на договора. Някои правни системи, като италианската например, добре разграничават случаите на *invalidità*, при които договорът е невалидно сключен (нищожност и унищожаемост) и *l'inefficacia*, при които договорът не поражда действие. Неефикасността се разглежда от тях в широк и в тесен смисъл. В широк смисъл тя обхваща всички хипотези, при които договорът няма действие, а в тесен смисъл – всички хипотези, различни от невалидност. Лексикално, българското право не залага на термините „валидност“/„невалидност“, като това може да се проследи и при използването на термина „потвърждаване“ за унищожаемите сделки по чл. 35 ЗЗД и за сделките, сключени от лице без представителна власт по чл. 42, ал. 2 ЗЗД. С използването в ЗЗД на един и същ термин „потвърждаване“ не може да се улови нюанса, че в случая на унищожаемата сделка то значи валидирането ѝ, а в случая на сделка, сключена без представителна власт, значи одобряване на действията, извършени от друг. В други правни системи тези нюанси са много по-осезаеми поради използването на различни термини – потвърждаването на унищожаемите сделки се означава с „валидиране“⁹, а потвърждаването на действията, извършени от мним представител, с „ратифициране“¹⁰.

⁶ Петров, В. Кадуциране на актове на разпореждане на сънаследник с отделен предмет от наследството преди делбата (чл. 76 ЗН), 17.2.2019 г. Достъпно на <https://www.challengingthelaw.com/semeino-i-nasledstveno-pravo/kaduciranje-chlen-76-zn/>

⁷ Русчев, И. Действия на разпореждане с чужди права. Правна същност и признаци. ГСУЮФ, т. 85, 1992. С.: УИ „Св. Кл. Охридски“, 1996, с. 145.

⁸ Русчев, И. Цит. съч., с. 145.

⁹ Италианският граждански кодекс (чл. 1444) използва термина „*convalida*“.

¹⁰ Принципите на европейското договорно право използват за първото думата „потвърждаване“ (*confirmation*) (член 4:114), но уредбата е поместена в главата за валидност на договора (*validity*),

2. Проекция на различията при обособяване на невалидността на договор от други хипотези на непораждане или отпадане на действието на договора са и различията в използвания класификационен критерий за определяне на видовете недействителност. Една част от доктрината използва като критерий правното действие на недействителността по отношение на сделката и по-точно как тя се отразява на желаните от страните правни последици¹¹. Според този критерий недействителността бива 4 вида – нищожност, унищожаемост, относителна и висяща недействителност. Друга част от доктрината добавя към правните последици от недействителността и изискване тези последици да са следствие на някои от недостатъците, посочени в членове 26–33 ЗЗД. Според тях недействителността бива само 2 вида – нищожност и унищожаемост, а висящата и относителната недействителност са правни явления, различни от недействителността¹². С оглед на това, че недействителността по ЗЗД е равнозначна по същността си на невалидност, дължаща се на някой от изрично и изчерпателно посочените в членове 26–33 ЗЗД недостатъци, следва да се приеме, че недействителността бива само нищожност и унищожаемост, а разработените от теорията висяща и относителна недействителност са случаи, при които проблемът с действието на договора е различен от невалидността и при които договорът не поражда действие до настъпването на допълнителен юридически факт или не поражда действие спрямо определени лица.

3. На следващо място, различни критерии и подходи са възможни към проявлението на относителността при недействителните сделки, което създава опасност от смесване на категории. Едното разбиране за относителна недействителност е посочено в ТР №1 от 19.5.2004 г., според което тя предполага действителна правна сделка, която поражда действие за страните по нея, но няма действие спрямо едно или няколко лица. Според друго разбиране относителност е налице, когато недействителността е установена единствено в интерес на определени лица и само те могат да се позоват на нея. Такъв критерий за относителност може да се открие в особеното мнение към ТР № 5 от 12.12.2016 г.

а за второто „ратифициране“ (ratification) (3:207). Според член 2 (1) (b) от Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г. ратификацията е процесът, чрез който законодателният орган на държавата потвърждава действията на правителството при подписване на договор.

¹¹ Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. С.: Софи-Р, 2001, с. 467.

¹² Павлова, М. Гражданско право – обща част, С.: Софи-Р, 2002, с. 511.

Българското право познава деление с оглед на това дали се защитава обществения интерес, при което всеки може да се позове на недействителността, или се защитава интереса само на определени лица, при което само тези лица могат да я релевират. Това деление е познато на правната теория при разграничаване на нищожността от унищожаемостта. Именно този критерий се използва в някои правни системи за разграничаване на нищожността и унищожаемостта като видове невалидност на договора и те съответно се наричат абсолютна и относителна невалидност¹³. Българското право използва понятието абсолютна недействителност, за да обозначи нищожността, но не ползва кореспондиращото му понятие относителна недействителност за случаите на унищожаемост, а за съвсем отделна категория хипотези, при които договорът е непротивопоставим на определени лица и която има отношение не към валидността на договора, а към неговото действие. Проблемът произтича от това, че българското право използва общ термин „недействителност“ без да разграничава невалидност от неефикасност на сделките и съответно без да разграничава критериите и хипотезите на относителна невалидност и на относителна неефикасност на сделките.

От горното става ясно, че относителността при недействителността, разбираана като невалидност на сделката, съответства на критерия за защита на интереса само на определени лица, които могат да се позоват на нея и се проявява при унищожаемостта. Относителността при недействителността, разбираана като хипотези, при които сделката е валидна, но не проявява правното си действие, съответства на критерия дали сделката не поражда действие единствено спрямо едно или няколко лица, чийто интерес се защитава. Първият случай касае валидността на сделката и лицата, които могат да релевират недостатъка, който прави сделката унищожема. Вторият случай касае действието на сделката и лицата, единствено спрямо които тя няма действие.

Относителната недействителност не е вид недействителност и за нея критерият да е установена само в полза на определено лице не е

¹³ Абсолютна и относителна недействителност (*nullité absolue/nullité relative*) са законови термини вж. член 1178 от Френския граждански кодекс. И двата вида се свързват с недостатък или неизпълнено законово изискване за сключване на договора. Terré, F., Simler, Ph., Lequette, Y., Chénéde, F. *Droit civil: les obligations*, Paris, Dalloz, 12e édition, 2018, p. 169 ss. Съгласно законовите определения, ако нормата, която се нарушава, е призвана да защити обществения интерес и всеки може да се позове на съответния недостатък при сключване на договора, е налице абсолютна недействителност. Ако нормата има за цел защита на частен интерес, и само лицето, чиито интерес се защитава, може да се позове на съответния порок, е налице относителна недействителност.

достатъчен. В допълнение това лице трябва да не е страна по договора и най-вече договорът трябва да няма действие единствено спрямо него. Липсата на симетрия в използваните понятия и означаването на непротивопоставимостта на сделката с термина „относителна недействителност“ създава допълнително опасност от смесване на категории.

Допълнително, когато критерият е кой може да се позове на недействителността, трябва да се прави разлика между това кой може да се позове на унищожимостта на договора, на неговата висящност и непротивопоставимост и кой може да се позове на вече унищожения договор, на вече отпадналата висящност, на вече реализираната непротивопоставимост.

4. Известни различия във връзка с хипотезите на недействителност могат да се открият и по повод на понятието за висящност. Висящото положение на сделката означава несигурност по отношение на нейното действие, произтичаща от уговорено от страните или изрично посочено от закона условие, от осъществяването на което зависи пораждането или прекратяването на действието ѝ. Договорените от страните условия са факултативна и незадължителна клауза в договора (*condicio fatti*), за разлика от условията на правото, които са постоянно и неизменно законово изискване за действието му (*condicio iuris*). Условията на правото са законови предпоставки, допълнителни юридически факти, от осъществяването на които зависи произвеждането, респ. запазването на правното действие на сделката¹⁴. От тази гледна точка условията на правото представляват ограничения на свободата на договаряне. Що се отнася до действието им, събдването на *condicio fatti* има обратно действие (чл. 25, ал. 2 ЗЗД). Това правило обаче не се прилага за *condicio iuris* и тяхното действие зависи от съдържанието на правните норми и може да бъде както обратно, така и занапред¹⁵.

Условието (*condicio*) бива отлагателно или прекратително и докато то не се събдне, сделката е във висящо положение (*pendente condizione*). Неясно защо обаче висящото положение понякога се свързва само с

¹⁴ Русчев, И. Условие и условни задължения в гражданското право. Видове условни задължения. Електронен правен сайт „Грамада“, 21.8.2019, ISSN/online/. Като пример за първото се сочи чл. 76 ЗН, а за второто – чл. 24, ал. 4 СК.

¹⁵ Русчев, И. Пак там. Смята се, че условията на правото по правило нямат обратно действие – Таджер, В. Цит. съч., с. 438; Павлова, М. Цит. съч., с. 498; Тасев, С., М. Марков. Гражданско право, Modus studendi, С., 2013, с. 203.

отлагателното условие и само с пораждаше действие на сделката¹⁶. Разбирането, което свързва всящността единствено с отлагателно условие, намира проекция и в това, че правната теория работи само с категорията „висяща недействителност“ и не познава категория „висяща действителност“.

Съществените различия във вижданията спрямо условията на правото касаят това дали тези условия имат отношение към действието на сделката¹⁷ или към нейната действителност¹⁸. Това намира отражение и в подходите към висящата недействителност, при която е налице законово установено условие и всящност на сделката до осъществяване на съответния допълнителен юридически факт. Едни разглеждат висящата недействителност през призмата на недействителността, по-точно като начална висяща нищожност, която може да се трансформира в действителност или от висяща да се превърне в окончателна¹⁹. Според други неосъществяването на условието преустановява състоянието на всящност и сделката остава окончателно лишена от последици²⁰. Според това второ виждане недействителността, т. е. нищожността е висяща, а действието на сделката е във висящо, несигурно положение. Това второ виждане правилно свързва условието на правото с правните последици на договора, не и с неговата действителност.

Налице е известна неяснота също така дали законното условие има отношение „общо, за цялостното действие на сделката“²¹ или е възможно то да се ограничи само до вещното действие на договора²². При липса на общи правила относно условията на правото, второто становище може да бъде аргументирано и подкрепено.

---

¹⁶ Тасев, С., М. Марков. Цит. съч., с. 204; Павлова, М. Цит. съч., с. 500.

¹⁷ Павлова, М. Цит. съч., с. 500 и сл.

¹⁸ Таджер, В. Цит. съч., с. 437.

¹⁹ Таджер, В. Цит. съч., с. 474; Тасев, С., М. Марков. Цит. съч., с. 211. Приема се, че сделката е нищожна и не поражда правни последици при сключването, но за разлика от общия режим може да бъде санирана.

²⁰ Павлова, М. Цит. съч., с. 522.

²¹ Марков, М. Разпореждане с наследствен имот преди делбата. Сп. Собственост и право, 3/2001.

²² Русчев, И. Разпореждане с ..., с. 161. Сочи *condicio juris* при поемането на задължения за *dare*, когато сделката при сключването си произвежда само obligatorно, но не и вещно действие. В подкрепа на едно подобно разбиране вж. Петров, В. Цит. съч., бел. 21.

III. Видове недействителност в хипотезите на чл. 76 ЗН, чл. 26 СК и чл. 42 ЗЗД

След направените уточнения остава да видим как изглеждат видовете недействителност по чл. 42 ЗЗД, чл. 26 СК и чл. 76 ЗН и постановеното в тълкувателните решения за тях. Тук се възприема разбирането, че терминът „недействителност“ е изпълнен със съдържание на невалидно сключен договор поради недостатък, посочен в членове 26–33 ЗЗД. Хипотезите на всеяща и относителна недействителност, противно на наименованието им, не са свързани с недействителност, разбираана като невалидност на договора. Те имат отношение единствено към проявлението на правното действие и последиците на договора – в единия случай до настъпване/ненастъпване на определено законово условие, а в другия – по отношение на определени от закона лица.

1. Становищата в теорията за същността на чл. 76 ЗН са многообразни – всеяща недействителност²³, сделка с отлагателно условие, сделка с прекратително условие, относителна недействителност, кадуцитет²⁴. ТР № 1 от 19.5.2004 г. приема, че актът на разпореждане на сънаследник с отделна наследствена вещ е относително недействителен и на тази недействителност могат да се позоват само неразпоредилите се сънаследници.

Като правилни трябва да се посочат тези виждания, които отнасят въпроса не към недействителността на договора, а към неговото действие и правните му последици, както и тези, които преодоляват ограничението да се избере само една от няколко предварително зададени категории, което изключва възможността да се търси тяхното комбинирано проявление.

Тълкувателното решение правилно отхвърля конструкцията на всеяща недействителност, защото сделката, сключена от разпоредилия се сънаследник с третото лице, поражда облигационно, а по отношение на идеалната част на този сънаследник, и вещно действие. Правилно също така се изхожда от защитния характер на нормата на чл. 76 ЗН и се установява относителна недействителност, доколкото сключената от разпоредилия се сънаследник сделка с отделен наследствен предмет поражда действие за страните по нея и третите лица, но няма действие

²³ Таджер, В. Цит. съч., с. 473; Павлова, М. Цит. съч. с. 521.

²⁴ За всички тях подробно Петров, В. Цит. съч. Кадуцитетът се обяснява като последващо обезсилване (загуба на правната ефективност) на правната сделка поради настъпването на предвиден в закона юридически факт. В хипотезата на чл. 76 ЗН кадуцирането е отпадане по право на вещнопрехвърлителното действие на разпоредителния акт на сънаследника върху идеална част от неделиния сънаследствен имот.

само за неразпоредилите се сънаследници, които единствено могат да се позоват на тази недействителност.

Неправилно е обаче разбирането, че разпоредбата на чл. 76 ЗН не съдържа „юридически факт (*conditio iuris*)“. По тази причина същността на нормата остава неразкрита в пълнота, тъй като в нея преди всичко има установено прекратително законово условие, свързано с отпадане на вещното действие на договора. Сделката, сключена от сънаследник с отделни наследствени предмети, е във висящо положение, докато не стане ясно ще се сбъдне или не посоченото от закона условие – ще се паднат ли тези предмети в негов дял при делба, в която и той участва. Висящността се отнася само до вещното, а не и до облигационното действие на сделката.

Член 76 ЗН пряко установява прекратително условие на правото, съчетано с непряко установена от закона относителна недействителност. Относителната недействителност се извежда от поставеното в разпоредбата законово условие, което предполага да може да се извърши делба, в която да участва не приобретателят по разпоредителната сделка, а разпоредилият се сънаследник. А за да може това да се случи и за да може сънаследниците да поискат в делбата да участва разпоредилият се сънаследник, а не третото лице – приобретател, сключената между разпоредилия се сънаследник и третото лице сделка по необходимост трябва да няма действие спрямо тези сънаследници. Член 76 ЗН урежда прекратително условие на правото, което предполага относителна недействителност на сделката. Тази недействителност дава възможност на съответните лица да упражнят правата си на сънаследници спрямо общата делбена маса. Ако при упражняването на тези права и осъществяване на делбата, вещта не се падне в дял на разпоредилия се сънаследник, ще се осъществи поставеното от закона прекратително условие, което ще рефлектира върху вещното действие на сделката с третото лице.

2. Съгласно ТР № 5 от 29.12.2014 г. сделката на разпореждане със семейното жилище – лична собственост на единия съпруг без съгласието на другия и без разрешение на съда е относително недействителна спрямо съпруга-несобственик, който има възможност да иска прогласяване на недействителността на извършеното разпореждане.

ТР разглежда като относително недействително и едноличното разпореждане на съпруг с общ недвижим имот, което може да бъде оспорено

от другия съпруг по исков ред в сроковете по чл. 24, ал. 4 СК. За част от правната доктрина това разпореждане води до висяща недействителност²⁵. Друго виждане пък определя случая като висяща действителност, при която сделката поражда правни последици за съпрузите и третото лице, но от датата на извършването ѝ за съпруга, който не е дал съгласие, възниква потестативно право да заведе конститутивен иск срещу другия съпруг и третото лице и да иска отмяна на разпореждането с имота²⁶.

Разпореждането, извършено в нарушение на чл. 24, ал. 4 СК, не се намира в положение на висяща недействителност, защото сделката между разпоредилия се съпруг и третото лице поражда действие – облигационно и вещно. Тя обаче е оспорима. Ако не бъде оспорена, правото на неучаствалия в нея съпруг се погасява, а действието на сделката се запазва²⁷ и окончателно се стабилизира. Член 26 СК не предвижда такова право на оспорване за съпруга, който не е дал съгласие за разпореждане със семейното жилище – лична собственост на другия съпруг, за което липсва и разрешение от районния съд. Въпреки това ТР № 5 от 29.12.2014 г. признава право на съпруга-несобственик да оспори сделката с иск за обявяване на недействителността ѝ. Относителната недействителност на разпореждането по чл. 26 СК се обосновава с разпоредбата на чл. 24, ал. 4 СК, която за по-тежко нарушение изключва нищожността и предвижда относителна недействителност, „наричана още своеобразна оспоримост“²⁸. Така ТР залага главно на аргумент на по-силното основание, за да обоснове приложимостта на последиците по чл. 24, ал. 4 СК към хипотезата на нарушения на чл. 26 СК²⁸. От това, че сделката поражда незабавно действие за страните по нея, но няма действие за съпруга-несобственик, се заключава, че е относително недействителна спрямо него. Обаче правото да се оспори разпореждането, извършено от съпруг в нарушение на чл. 24,

²⁵ Така е при действието на чл. 13, ал. 3 СК от 1968 отм. (Таджер, В. Цит. съч., с. 473) и на чл. 22, ал. 3 СК от 1985 отм. (Павлова, М. Цит. съч., с. 521) Изказано е и виждане, което определя неоспорването на сделката в срока по чл. 24, ал. 4 СК като условие на правото за пораждаване на облигационно действие на разпоредителната сделка спрямо неучаствалия съпруг и за вещно действие на сделката. Матеева, Е. Семейно право на Република България. ВСУ Черноризец Храбър, 2010, с. 137. Съществуват и други виждания за едноличното разпореждане на съпруг с общ недвижими имот – за тях вж. Матеева, Е. Цит. съч., с. 136.

²⁶ Василев, И. Относно нормата на чл. 24, ал. 4 СК. Електронен правен сайт „Грамада“, 15.10.2018, ISSN/online/: 2682-9703.

²⁷ Ако няма оспорване, действието на сделката се запазва (санира се) и за двамата съпрузи, а при оспорване вещното действие отпада с обратна сила изцяло, а облигационното – за неучаствалия съпруг. Марков, М. Семейно и наследствено право, поредица Modus Studendi, С.: Сиби, 2014, с. 60.

²⁸ В литературата този аргумент е допълнен от аргумент за аналогия на закона. Вж. Марков, М. Разпореждане със семейното жилище – собственост на единия от съпрузите. Сп. Собственост и право, 2/2010. Против прилагането по аналогия в случая вж. Матеева, Е. Цит. съч., с. 143.

ал. 4 и 26 СК, не съответства на относителна недействителност. Вярно е, че защитният характер на двете разпоредби налага да се признае право само на засегнатия съпруг да релевира неучастието му, съответно липсата на негово съгласие за извършеното от другия съпруг разпореждане²⁹. Този критерий за относителност обаче не е достатъчен за относителната недействителност, така както тя е определена в ТР № 1 от 19.5.2004 г. Относителната недействителност по същността си е непротивопоставимост на една сделка на конкретни лица, които не са страна по нея, по начин да направи възможно за тях да упражнят определени права, които те без тази непротивопоставимост нямаше да могат да упражнят – да насочат принудително изпълнение към вещта, предмет на разпоредителната сделка на техния длъжник; да поискат извършване на делба с участие на сънаследник, който се е разпоредил с отделна наследствена вещ и т. н. Едва при упражняването на тези права, и то като последица, а не като пряко търсен ефект, може да отпадне вещно-прехвърлителното действие на извършената сделка. Различно е положението в хипотезата на чл. 24, ал. 4 и чл. 26 СК, където се дава право на засегнатия съпруг да оспори самата сделка и пряко да атакува действието ѝ и то не само спрямо него самия, но и за страните по нея. Целта на тези разпоредби не е да създадат възможност за засегнатия съпруг да упражни някакви свои права по отношение на общата вещ или семейното жилище, а да му дадат право да оспори извършеното разпореждане и да обезсили с обратна сила вещното му действие. В духа и целта на чл. 24, ал. 4 и 26 СК е съответните сделки да се разглеждат и назовават оспорими, а не относително недействителни или непротивопоставими. Затова е неправилна практиката на съдилищата, която обявява сделките, сключени от единия съпруг в нарушение на чл. 24, ал. 4 и чл. 26 СК, за недействителни по отношение на другия съпруг.

В тези случаи не е налице и хипотеза на поставено от закона прекратително условие, тъй като при него действието на сделката отпада като последица от реализиране на условието, а в случая самото „условие“ – оспорването, обхваща в себе си и отпадане на действието на сделката при уважаване на иска.

Член 24, ал. 4 и чл. 26 СК не уреждат хипотези на недействителност, разбирана като невалидност на сделката, а на отпадане на действието на договора. Макар да е налице сходство с механизма на унищожаемостта,

²⁹ Френското право разглежда сделката на разпореждане със семейното жилище, извършено от единия съпруг, като относително недействителна, но критерият, който се използва, е защитният обхват на нормата и правото единствено другият съпруг да иска анулиране на сделката (чл. 215, ал. 3 ФГК). Cour de cassation, arrêt n° 3278 3278 du 23 janvier 2014.

оспоримостта е отделна категория, при която въпросът с действието на договора не е свързан с порок на волята при сключване на сделката по смисъла на членове 26–33 ЗЗД. Това, че само определени лица могат да се позоват на съответния недостатък или нарушено законово изискване, не означава, че договорът има действие между страните, но няма действие спрямо тези лица. Само ако тези лица са външни за договора би могло да се говори за относителна недействителност, при която едва при последващото упражняване от тези лица на други права би могло да се стигне до отпадане на действието на съответната сделка. При оспоримостта лицата, в полза на които тя е установена, могат да атакуват самата сделка, при което да отпадне нейното действие.

3. Тълкувателно решение № 5 от 12.12.2016 г. приема, че договорът, сключен от лице без представителна власт, е висящо недействителен. Ако не бъде потвърден от лицето, от името на което е сключен, окончателно отпада възможността договорът да породи целените правни последици. Подобна формулировка правилно избягва стилистиката на недействителността, и по-точно на нищожността, и поставя въпроса изцяло в полето на правното действие на договора, на възникването на правата и задълженията по него, на настъпване на правните му последици. Висящата недействителност не е нищожност, унищожаемост или друг отделен вид невалидност на договора, не е и случай на непълен фактически състав, а хипотеза, свързана с невъзможност договорът да породи правното си действие до настъпване на предвиденото от закона условие. При неосъществяване на условието – позоваване на недействителността от страна на мнимо представлявания, договорът окончателно се превръща в необвързващ за него³⁰, а недействителността се превръща от висяща в окончателна.

Това, че само мнимо представляваният може да се позове на липсата на представителна власт у мнимия представител³¹, създава известна отно-

³⁰ Таков, К. За правните последици на договор, сключен от мним представител и на договор, сключен при увреждане на представлявания (чл. 40 и чл. 42 ЗЗД). Електронен правен сайт „Грамада“, 18.2.2016, ISSN/online/.

³¹ Кунчев, К. Закон за задълженията и договорите. Задължителна съдебна практика. Част II, С.: Сиби, 2015, 426–428. Съвсем точно отбелязва, че висящото състояние на сделката засяга и третото лице и няма основание да го лишим от правна защита. Адекватната му защита би могла да дойде по линия на това и на него да се признае право да се позове на липсата на представителна власт (изтъква се, че правилото, че само мнимият представител може да се позове на висящата недействителност на сделката, не намира основание в закона – няма изрична разпоредба както при унищожаването и няма задължително изискване за недобросъвестност у третото лице, страна по договора) или *de lege ferenda* да се предвиди, че третото лице може да поиска от представляваното лице да заяви потвърждава ли сделката или не, или да се установи, че мнимият представител може да потвърди сделката в разумен срок след узнаването ѝ, а ако не го направи, губи това право. Вж. и Таков, К. Доброволното представителство. С.: Сиби, 2008, 459–460.

сителност, но не води до относителна недействителност, тъй като мнимо представяваният не е външно за договора лице и освен това договорът не поражда действие не само за него, но и за насрещната страна. Налице е само ограничение на активната легитимация за позоваване на всящата недействителност³².

Самото ТР дефинира „при липса на потвърждаване“ като положение, обхващащо както периода, през който сделката е във всящо състояние, така и този след отказа за потвърждаване, когато недействителността от всяща става окончателна. Предвид това разбиране крайният извод, че при липса на потвърждаване на недействителността може да се позове само лицето, от името на което е сключен договорът или неговите универсални правоприемници, не е изцяло правилен. Той е верен само за времето, през което договорът е във всящо положение. След това, при липса на потвърждаване, всяко заинтересовано лице може да се позове на окончателната невъзможност договорът да породи действие. Подобно заключение съответства и на изведените в самото тълкувателно решение последици от липсата на потвърждаване, сред които и връщане на даденото по договора по чл. 55, ал. 1 ЗЗД³³.

Заклучение

Разгледаните тълкувателни решения на ВКС по чл. 76 ЗН, чл. 26 СК и чл. 42 ЗЗД провокират към разглеждане на всящата и относителната недействителност в съотношение с общото понятие за недействителност и нейните видове. Те не са подкатегории на недействителността, разбираана като невалидност на договора на основанията, посочени в членове 26–33 ЗЗД, а хипотези на т. нар. неефикасност на договора, които са свързани с действието на договора. Към тях трябва да се отнесе и оспоримостта като самостоятелна категория. Предвид на това може да се приеме, че чл. 76 ЗН урежда прекратително условие на правото, съчетано с относителна недействителност, чл. 24, ал. 4 и чл. 26 СК – оспоримост, която е различна от относителна недействителност, а чл. 42 ЗЗД урежда хипотеза на всяща недействителност, като при липса на потвърждаване окончателно отпада възможността договорът да породи действие и на това може да се позове всяко заинтересовано лице.

³² Таков, К. За правните последици ..., Електронен правен сайт „Грамада“, 18.2.2016, ISSN/online/.

³³ Подобно е положението при унищожаемия договор. Правото да иска унищожаване на договора по правило принадлежи на лицата, чиято воля е опорочена, но унищоженият договор е равен по последици на нищожния и на него може да се позове всяко заинтересовано лице.